

O‘zbekiston eksportiga Yevropa Ittifoqining Transchegaraviy uglerodni tartibga solish mexanizmi (CBAM) ta’siri

Shomuratov Elbek Baxtiyorovich

Iqlim o‘zgarishi Milliy markazi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: So‘nggi yillarda iqlim o‘zgarishi xalqaro hamjamiyat uchun global ustuvor masalaga aylandi. Yevropa Ittifoqi (YI) ushbu yo‘nalishda yetakchi bo‘lib, 2050-yilga qadar karbon neytrallikka erishishni maqsad qilgan. Bu siyosat doirasida 2023-yildan boshlab Transchegaraviy uglerodni tartibga solish mexanizmi (Carbon Border Adjustment Mechanism — CBAM) joriy etildi. Mazkur maqolada CBAM mexanizmining O‘zbekiston eksportiga, xususan, o‘g‘itlar va metallurgiya mahsulotlariga ta’siri tahlil qilinadi. Hisob-kitoblar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonning YIga o‘g‘it eksporti qiymatining qariyb uchdan bir qismi CBAM xarajatlariga yo‘naltirilishi mumkin. Po‘lat mahsulotlari eksportida esa qo‘shimcha 8–10% xarajat talab etilishi ehtimoli mavjud. Natijalar O‘zbekiston sanoati uchun sezilarli iqtisodiy xatarlar bilan birga, ishlab chiqarishning modernizatsiyasi va “yashil” texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini ham namoyon etadi.

Kalit so‘zlar: iqlim o‘zgarishi, Yevropa Ittifoqi, CBAM, eksport, O‘zbekiston, uglerod chiqindilari.

Kirish. Iqlim o‘zgarishi so‘nggi o‘n yilliklarda dunyo miqyosida eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib kelmoqda. Global isishning asosiy omili bo‘lgan karbonat angidrid (CO_2) emissiyalarini qisqartirish xalqaro siyosatning asosiy yo‘nalishiga aylandi. Yevropa Ittifoqi 2050-yilga qadar karbon neytral bo‘lish maqsadida bir qator mexanizmlarni joriy

qilmoqda. Shulardan eng muhimlaridan biri — Transchegaraviy uglerodni tartibga solish mexanizmi (CBAM) hisoblanadi.

Mazkur mexanizmning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta’sirini o‘rganish dolzarb hisoblanadi, chunki mamlakatning kimyo va metallurgiya sohalarida ishlab chiqarish yuqori karbon intensivligiga ega bo‘lib, YI bilan savdo hajmi tobora ortib bormoqda.

Adabiyotlar sharhi. CBAMning xalqaro savdoga ta’siri borasida turli tadqiqotlar olib borilgan. Jahon banki (2022) va Skalamera (2024) tadqiqotlari dastlabki bosqichlarda CBAM rivojlanayotgan mamlakatlar eksportiga salbiy ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlagan. Osiyo taraqqiyot banki (2023) esa iqtisodiy ta’sir asosan ayrim tarmoqlar bilan cheklanishini qayd etadi. Shu bilan birga, Yevropa Komissiyasi CBAMning asosiy maqsadi — YI ishlab chiqaruvchilariga teng raqobat sharoitini yaratish va boshqa mamlakatlarni ham iqlim siyosatini kuchaytirishga undash ekanligini ta’kidlaydi.

Metodologiya. Maqolada O‘zbekistonning YIga eksport qilayotgan mahsulotlari bo‘yicha CBAM ta’siri hisoblab chiqildi. Ma’lumot manbalari sifatida:

- BMT COMTRADE statistikasi,
- O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlari (2024),
- Yevropa Ittifoqining 2023/956-sonli Reglamenti,
- CBAM emissiya koeffitsiyentlari.

Hisob-kitoblarda mahsulot hajmi va qiymati asosida CBAM to‘lovlari, shuningdek, eksport narxiga nisbatan qo‘shimcha xarajatlar ulushi aniqlangan.

Natijalar va tahlil

O'zbekistonning YI bilan savdosi. 2024-yilda O'zbekiston va YI o'rtasidagi savdo hajmi 6 mlrd. AQSh dollaridan oshdi. O'zbekistonning YIga eksportida o'g'itlar, mis va to'qimachilik mahsulotlari asosiy o'rinni egalladi.

CBAM doirasida YIga eksport qilingan mahsulotlarning qiymati 101,9 mln. AQSh dollarini tashkil etdi, shundan 94% o'g'itlarga to'g'ri keladi.

CBAM xarajatlari (o'g'itlar)

- Ammiakli selitra (HS 3102 30): \$71,2 mln eksport, \$22,99 mln CBAM xarajati (32%).
- NPK o'g'itlari (HS 3105 20): \$17,07 mln eksport, \$3,97 mln CBAM xarajati (23%).
- Jami CBAM xarajatlari: \$26,96 mln (umumiy eksport qiymatining 31%).

Metallurgiya mahsulotlari (po'lat). Po'lat eksporti uchun CBAM qo'shimcha 8–10% xarajat yukini keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, vintlar (HS 7318 11 00) eksporti \$4 mln bo'lsa, CBAM xarajati \$302 mingdan \$391 minggacha yetadi.

Xulosa. Tahlil natijalari O'zbekiston uchun CBAM sezilarli iqtisodiy ta'sirga ega bo'lishini ko'rsatadi. Ayniqsa o'g'it eksportida qo'shimcha to'lovlar umumiy eksport qiymatining uchdan bir qismini tashkil qilishi mumkin. Po'lat mahsulotlarida ham qo'shimcha 10% atrofidagi xarajatlar kuzatiladi.

Shu bois, O'zbekiston kompaniyalari uchun quyidagi choralar muhim ahamiyat kasb etadi:

- ishlab chiqarishda energiya samaradorligini oshirish;
- toza va past uglerodli texnologiyalarni joriy etish;

- CBAM hisobotlarini aniq yuritish orqali “standart” emas, balki amaldagi (ko‘pincha pastroq) koeffitsiyentlarni qo‘llash;
- xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda “yashil” modernizatsiya loyihalarini amalga oshirish.

CBAM O‘zbekiston eksportchilari uchun qisqa muddatda muammolar tug‘dirishi mumkin, ammo uzoq muddatda mamlakat sanoatini modernizatsiya qilish va global yashil iqtisodiyotga integratsiyalashuv imkoniyatlarini kengaytiradi.

Adabiyotlar:

1. Jahon banki (2022). *Carbon Border Adjustment Mechanism: Implications for Developing Countries*. Washington, DC.
2. Skalamera, M. (2024). *Climate Policy and Trade: Challenges for Emerging Economies*. Cambridge University Press.
3. Osiyo taraqqiyot banki (2023). *Green Transition in Asia: Trade and Policy Implications*. Manila.
4. Yevropa Ittifoqi (2023). *Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the Council on establishing a carbon border adjustment mechanism*.
5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi (2024). *Eksport statistikasi bo‘yicha ma’lumotlar*.